

Американська соціологія змінюється і змінюється дуже швидко, але, незважаючи на тисячі нових імен, можна точно сказати, що поки жива так добре знайома нам її історія.

*АНДРІЙ МЕЛЬНИКОВ,
асистент кафедри соціології
Східноукраїнського національного університету ім. В.Даля*

Європейські візії та розрізнення: порівняльні дослідження в удосконаленні викладання соціології

Під такою назвою у вересні 2009 року був розпочатий трирічний науково-освітнянський проект, організований факультетом соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка за фінансової підтримки Інституту відкритого суспільства (програма ReSET \ HESP \ OSI Будапешт) і за академічної підтримки Європейської соціологічної асоціації та Соціологічної асоціації України. Проект має амбітні завдання: розвиток соціологічного знання про спільні та специфічні риси соціальних процесів у посткомуністичних суспільствах, а також про методологію їх дослідження у порівнянні з динамічними проявами суспільств Європейського Союзу та включення цього знання в навчальні програми із соціології в університетах як пострадянських суспільств, так і країн ЄС.

Важливим мотивом роботи над проектом стало незадоволення відтворенням так званого методологічного націоналізму, змістової локальності, стереотипності у викладанні соціологічного знання про сучасне суспільство, відтворенням суттєвих залишків учуження в сприйнятті “європейського” як такого, що існує в межах кордонів ЄС, на відміну від “іншого”, що, географічно перебуваючи на теренах Європи, є “унікальним” як “європейська периферія” або “неєвропейське”. Таке спрямування академічного інтересу й інтерпретацій відтворюється в дослідженнях та викладанні у багатьох університетах пострадянських і, якщо ширше, європейських суспільств, незважаючи на інтенсивні процеси соціальних змін, пов’язані з глобалізацією, соціетальними трансформаціями, розширенням Європейського Союзу тощо.

Соціологія, яка має опікуватися пізнанням складності суспільних форм у їхньому видовому багатоманітті та в їхній цілісності, втім, переважно фокусується на національно зорієнтованому баченні суспільства. Це неоднаково відбувається в різних університетах, але викладання предмета соціології як цілісного і культурно (історично) специфічного розуміння суспільства, механізмів його відтворення та розвитку найчастіше сконцентроване на суспільствах у межах національних кордонів. “Європейські студії” залишаються окремим предметом викладання, не стають органічним фокусом розвитку і трансляції соціологічного знання в університетах. Аналіз підручників із соціології, які поширені в різних європейських вищих навчальних закладах, доводить, що предметом викладання соціології у Великій Бри-

танії залишається передусім британське суспільство, у Франції — французьке, в Німеччині — німецьке тощо, а інші суспільства лише подекуди розглядають як приклади й ілюстрації особливостей прояву того чи іншого суспільного явища. Розуміння пострадянських європейських суспільств як “іншої Європи” або “іншої модерності”, хоча й європейської, не запанувало серед соціологів — представників університетів та дослідницьких центрів ЄС.

Подібний підхід відтворюється і в університетах пострадянських європейських країн, але з дещо іншим наголосом: ми частіше спираємося на власний досвід розуміння українського (російського, білоруського, молдавського тощо) суспільства, розглядаючи останнє як щось унікальне в історії та сучасності, або некритично запозичуємо теоретичне і методологічне знання із західної соціології для легітимації “наукового пояснення” проявів цих суспільств із посиланнями на деякі соціальні тренди у глобалізованому світі.

Результатом такого стану є поширення локалізму і націоналізму в соціологічних візіях суспільства, а також фрагментація соціологічного знання про сучасне суспільство, присутня у багатьох сучасних підручниках і навчальних програмах із соціології.

Чи справді предмету соціології і далі більше відповідатиме національне суспільство в межах державних кордонів? Або соціологи мають шукати інші перспективи для розуміння сучасних, зокрема, європейських суспільств? Як може соціологія наблизитися до ліпшого розуміння європейського простору, в його цілісності та розмежуванні, який ми називаємо “широкою Європою”? І як соціологи з різних країн, представники різних наукових і культурних традицій здатні разом працювати для подолання цих викликів? До речі, пошук відповідей на ці питання став лейтмотивом не тільки розпочатого проекту, а й ІХ конференції Європейської соціологічної асоціації “Європейське суспільство чи Європейські суспільства?”, що відбулася на початку вересня 2009 року в Лісабоні¹. А з іншого боку, президент Європейської соціологічної асоціації **Клер Вольяс** стала академічним співдиректором зазначеного проекту.

На думку авторів і організаторів проекту, які представляють факультет соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (**Ольга Куценко** — академічний директор проекту, **Андрій Горбачик** — виконавчий директор проекту, **Світлана Бабенко** — координатор проекту), подолання методологічного націоналізму та локалізму в дослідженнях та викладанні соціології сприятимуть такі підходи:

- 1) вивчення європейських суспільств та викладання відповідного соціологічного знання мають орієнтуватися на уявлення про таке суспільство як цілісність, яка, втім, є внутрішньо гетерогенною, історично тяглою і соціально, культурно, економічно й політично різноманітною;
- 2) розвиток систематичного соціологічного знання про “іншу Європу” і його осмислення у зіставленні з особливостями суспільств, що перебувають по різні боки історичних, соціальних та культурних розколів у Європі (західно- та східноєвропейські, католицько-протестантські та православні, (пост-)модерні та з незавершеною модернізацією тощо) або в межах різних “кіл” європейських культур (М.Шенон): західноєвропейські / трансатлантичні, англосаксонські / скандинавські, романські / італійські, православні;
- 3) переосмислення концепту “європейського суспільства” з урахуванням особливостей суспільств у колишній системі державного соціалізму, а нині — “нової Східної Європи” (Білорусь, Молдова, Україна, Вірменія, Грузія), а та-

¹ Див.: <<http://www.esa9thconference.com>>.

- кож Росії, які утворюють множинні кола європейського суспільства і є важливими для розуміння його цілісності;
- 4) звернення до порівняльного методу як способу виявлення загальних і особливих характеристик суспільств у їхніх просторовому та часовому вимірах, структурній тяглоті, на підставі чого зрозумілішими стають закономірності та механізми розвитку суспільств;
 - 5) порівняльний аналіз європейських суспільств крізь методологічну призму візій: а) національного суспільства в контексті європейської цілісності, б) структурного, культурного, політичного, економічного розрізнення суспільств, в) суперечливих тенденцій у межах широкої європейської спільності та спільності різних регіонів і націй;
 - 6) систематичне включення до навчального процесу результатів порівняльних емпіричних досліджень та інтерпретації даних (кроскультурних, кроснаціональних, кросрегіональних, порівняння тривалих часових трендів), а також застосування дослідження як методу викладання соціологічного знання.

Обговорення й обґрунтування ідей проекту стало провідним фокусом роботи першої літньої сесії **“Порівняння як метод дослідження європейських суспільств та підхід до викладання соціології”**, яка відбувалася **6–20 вересня 2009 року** на базі оздоровчо-спортивного комплексу Київського національного університету імені Тараса Шевченка в селі Берегове (Крим). Упродовж двох тижнів роботи першої літньої сесії в реалізації проекту взяли участь близько сорока учасників: молоді науковці та викладачі з України (Київ, Харків, Луцьк, Івано-Франківськ, Запоріжжя, Донецьк), Білорусі (Мінськ), Молдови (Кишинів), Росії (Москва, Санкт-Петербург, Йошкар-Ола), Вірменії (Єреван), Литви (Каунас) та провідні представники європейської соціальної науки з Великої Британії, Італії, Нідерландів, Німеччини, Угорщини. За програмою першої літньої сесії проекту тривали лекції та колоквіуми запрошених професорів, презентації проектів європейських порівняльних досліджень, а також програм навчальних курсів і дослідницьких проектів молодих соціологів, серія групових дискусій щодо концепції навчального посібника нової генерації із соціології “*нової Східної Європи*”, а також низка навчальних екскурсій, які дали змогу учасникам долучитися до історичного та сучасного розмаїття Криму, в якому перетинаються різні культурні кола широкого європейського простору.

Лекційні модулі запрошених на сесію професорів окреслили низку ключових проблем щодо соціологічного розуміння концепту європейських суспільств та порівняльного методу їх пізнання. **Клер Вольяс**, директор Центру Нової Європи університету Абердіна (Велика Британія) в лекціях з теми *“Європейські візії, джерела розколів та єднання”* обґрунтувала ідеї розмаїття та єдності Європи під кутом зору історії, культури, соціальної моделі, географічного та політичного простору, на якому відбуваються динамічні соціальні процеси, а особливо з погляду спільного майбутнього, що має стати предметом спрямованої уваги соціології.

Серед основних візій Європи можна виокремити, *по-перше*, бачення Європи засновниками Євросоюзу, згідно з яким Європа — це ЄС, який розвивається від повоєнного періоду економічної кооперації, становлення європейської ідентичності, координації спільного ринку та формування соціальної моделі Європи; викликами на шляху цього розвитку стали політика М.Тетчер, колапс монетарного союзу (EMU) та включення до ЄС посткомуністичних країн Центральної та Східної Європи на початку 2000-х років. Проблематизм такого бачення Європи як ЄС полягає в тому, що воно лишає осторонь суспільства поза межами ЄС. Крім того, у цьому випадку Європу розглядають радше як інтеграцію еліт певних країн, а не населення за-

галом, яке до такого процесу ставиться скептичніше, а провідною тенденцією такого розвитку ЄС є стан перманентної кризи. Друга візія Європи виходить з ідей Джеремі Ріфкіна, які протиставляють Європу та США як два макросуспільні утворення із різними механізмами формування та закономірностями розвитку. Ідеалізація принципів утворення та функціонування Європи (громадськість на протигагу американському індивідуалізму; культурне розмаїття vs асиміляція; цінності якості життя vs накопичення багатства; сталий розвиток vs необмежене зростання; універсальні права людини vs права власності; глобальна кооперація vs одностороння влада; європейська мрія, тобто кооперація, якість життя, космополітизм, vs американська мрія, тобто індивідуалізм, накопичення багатства, дух переможця — конкуренція та успішність) нівелює реальні проблеми, з якими стикається сучасна Європа. Третя візія космополітичної Європи Ульріха Бека зосереджує увагу на кантіанських ідеях гуманітаризму та універсалізму, мультикультуралізму, розмаїття та толерантності (Європа не лише “білого християнина”, а й тою ж мірою — представника будь-якої раси та релігії) і базується на обґрунтованих Габермасом ідеях конституційного патріотизму та ліберальної демократії. Це також ідеологізоване бачення, яке бере до уваги невелику кількість високоосвічених прихильників космополітизму та не враховує зростання етнічно забарвлених напруженостей (зокрема на Балканах тощо). Четверта візія Європи належить Ентоні Гіденсу і ґрунтується на британському прагматизмі. Європу розглядають як дійову силу в глобальному світовому просторі, переосмислюючи переломні події 1989 року крізь призму створення нового європейського простору, наголошують значення особливостей Європи (соціальної моделі, політичного проекту, економічної моделі Європи), проте зосереджують увагу на проблемних аспектах Європи (ідентичності, національні держави тощо) і нових можливостях розвитку. Як основні виклики для Європи в цьому разі постають ті джерела розколів, які породжують расизм і ксенофобію, що є наслідками міграції.

Важливість бачення Європи як спільної історії висловив **Пал Тамаш**, директор Інституту соціології Угорської академії наук (Будапешт), у низці лекцій-дискусій “Соціальна історія та модерність у порівняльній перспективі”. Із залученням широкого історичного та соціального матеріалу з розвитку та викликів модерності в контексті Європи, цивілізаційних особливостей становлення Європи й інтелектуальних спроб аналізу минулого та сучасного Європи було порушено питання щодо можливості соціологічного пізнання сучасності й потреби включення історичного контексту до викладання й дослідження сучасних суспільств. Професор Тамаш аргументував думку, що соціальна історія не є дисципліною між соціологією та історією, але є полем досліджень зі специфічним предметом: формування та трансформація модерну. Соціальна історія, яка виникла після Другої світової війни як американська інновація на протигагу історіографічній традиції, зацікавлена в поясненні сучасності через осмислення минулого суспільств. Засади сучасної соціальної історії утворюють передусім праці Г.Арендт та Р.Нісбета. У 1970-х відбувається переосмислення генези та трансформації модерну в працях Б.Мура, П.Андерсона, І.Валерстайна під впливом ідей Парсонса та марксизму, а також концепцій Блоха, Броделя, Полані. Втім, у межах європейської соціологічної традиції німецька соціологія за сутністю та самовизначенням є історичною (К.Маркс, М.Вебер, В.Зомбарт); французька тяжіє до школи Анналів. 1980-ми під впливом соціологічного структуралізму виникає нова школа соціальної історії (Ч.Тілі, Т.Скочпол, М.Ман), основним принципом якої є порівняльний аналіз макросуспільних процесів. Соціальна історія розвивається як соціальна теорія модерну (П.Андерсон, Б.Мур). Важливими історичними явищами в межах предмета соціальної історії за метанаративами про витоки модерну є середньовічна Європа — фрагментована і гетерогенна, а також реінтерпретація орієнталізму та постколоніальної історії (Саїд, Пракаш, Чакрабарті). У 1990-х у соціальній історії як дисципліні відбувається інтегративний

поворот; загальними темами стають модернізація, раціоналізація, індивідуалізація, виникнення та роль національної держави, а предметом досліджень — перехід від феодалізму до капіталізму, французька революція як архетип революції домодерну. Постдисциплінарною фазою у 2000-х роках є поява таких нових предметів дослідження, як пам'ять, звичаї, ідентичності, ритуали. Розвивається синтез між історією, що є більш інтерпретативною, наративною, і соціологією, яка внаслідок тяжіння до метатеорії залишається більш раціонально пояснювальною. Професор Тамаш представив аналіз модерну як постсередньовічної історії розвитку європейських суспільств, порівнюючи інтелектуальні засади історичного, культурного та соціологічного дослідження соціальної історії Європи із залученням моделі дослідження Європи С.Ліпсета—С.Рокана. На завершення панорами аналізу модерну як спільної соціальної історії Європи було сформульовано питання до дискусії про розвиток суспільств Східної Європи та пострадянських суспільств у просторі між модерном як універсалиєю розвитку Європи, “іншим модерном” як способом суспільного устрою суспільств радянського типу і неотрадиціоналізмом.

Інший вимір досліджень соціальної історії Європи запропонував *Гайнц-Гергард Гоут*, завідувач кафедри історії та цивілізації Європейського Університету Флоренції (Італія) в лекціях-дискусіях з “*Європейської історії як порівняльної історії*”. В історичній науці методи компаративістики поки залишаються експериментальною площиною, яка є міждисциплінарним полем історії та соціології. Дослідження Європи та європейського простору поза межами кордонів національних держав — нетривіальне рішення як для сучасного історичного, так і для соціологічного підходу щодо подолання “методологічного націоналізму” у дослідженні суспільств. Порівняльна історія спирається на чіткий методологічний підхід, логіку порівняння і рефлексію щодо цілей та об’єктів порівняння, подібно до соціальних наук, зокрема соціології й політичних наук. Економічна, соціальна, політична історія та історична демографія більшою мірою використовують порівняльний метод на рівні національної держави, ніж дослідники історії культури, історії повсякдення чи історії ідей. Історія як наука з часів Просвітництва поділяє впевненість, що валідність дослідницьких результатів має ґрунтуватися на первинних джерелах (принцип автентичності джерел), що ускладнює завдання широкого порівняльного аналізу та породжує певний скептицизм щодо узагальнень та генералізацій, на рівень яких має виходити порівняльна історія. Неможливо порівнювати феномени в їхній множинній цілісності, тож ми маємо обирати певні аспекти, виокремлювати об’єкт порівняння з його синхронічного та діахронічного контекстів. Наприклад, для дослідження індустріалізації у двадцяти країнах ми маємо вивести за межі уваги унікальні супутні явища та сконцентруватися на найсуттєвіших спільних характеристиках, які описують феномени індустріалізації в цих країнах. Історики не схильні до такого підходу, але навіть тоді, коли ми обираємо дві чи три країни для порівняння, ця різниця в методології унаявнюється, оскільки порівняльна історія є більш теоретичною та аналітичною, що дистанціює її від традиційно описового деталізованого історичного дослідження. Для сучасної порівняльної історії найцікавішими є порівняльні дослідження європейської модерності: де, коли та яким чином рівність перед законом, економічна інновація, культурна автономія та раціональний спосіб життя поширюються в Європі, яким чином виникають та розвиваються різні проекти модерну в межах та поза межами європейських національних держав, якщо взяти до уваги історію економіки та культури, телеологію та історію успіху, війни, утиски, екстремізм та ексклюзивію, які є складовими модерну як соціальної історії Європи.

У лекціях-дискусіях “*Міжнародні та кроскультурні порівняння як метод перевірки та емпіричної валідазації теорій*” **Андрій Горбачик** (національний координатор міжнародного проекту “Європейське соціальне дослідження”, декан факуль-

тету соціології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка) сха­рактеризував можливості й обмеження порівняльного методу, основні підходи щодо дизайну як кількісних, так і якісних порівняльних досліджень. Важливість порівняльного методу в соціальних дослідженнях наголошували ще класики соціології (Е.Дюркгейм, М.Вебер), але порівняльні дослідження почали активно розвиватися лише впродовж останніх двох-трьох десятиліть. Свідченням цього стала низка конференцій, випусків провідних міжнародних соціологічних видань, присвячених методологічним, методичним та організаційним аспектам порівняльних досліджень і обговоренню результатів конкретних наукових проєктів. Причиною такого інтересу до порівняльних досліджень стали як процеси глобалізації, що відбуваються в світі, так і можливості нових інформаційних технологій, що сприяють співпраці великих колективів фахівців у різних містах і країнах. Масштабні між­національні та міжкультурні соціальні дослідження потребують не лише неабияких інтелектуальних та організаційних зусиль, а й значних матеріальних ресурсів. Останніми роками Україна долучилася до деяких відомих у світі високопрофе­сійних порівняльних дослідницьких проєктів, зокрема до Європейського соціального дослідження (ESS), Програми міжнародного соціального дослідження (ISSP), проєктів “Дослідження світових цінностей” (WVS) та “Дослідження європейських цінностей” (EVS) тощо. На прикладі Європейського соціального дослідження продемонстровано як особливості організації та проведення великомасштабного дослідження, так і можливості застосування даних таких досліджень для узагаль­нення, уточнення та перевірки соціологічних теорій середнього рівня або фрагментів таких теорій. Наступним важливим кроком є створення електронних комп’ютерних архівів соціальних даних з відкритим дистанційним доступом, що дасть змогу залучити до аналізу таких даних дослідників з усього світу, а також, що є особливо важливим для цілей проєкту ReSET, відкриє можливість широко застосовувати професійно зібрані та підготовлені емпіричні дані у навчальному процесі.

Керівник проєктів міжнародних порівняльних досліджень стратифікації *Гарі Ганзевум*, завідувач кафедри методології соціальних досліджень Вільного універ­ситету Амстердама (Нідерланди), присвятив низку лекцій “*Соціальна стратифікація у порівняльній перспективі: теорії, концепції, вимірювання, моделі, проєкти, результати*” обговоренню програм міжнародних порівняльних досліджень та їх результатів у дослідженні процесів соціальних нерівностей, розшарування та соціальної мобільності у розвинених індустріальних суспільствах і посткомуністичних країнах. Як один із керівників Міжнародної програми соціального дослідження (ISSP) та Європейського соціального дослідження (ESS) він ознайомив учасників з методологічними особливостями реалізації цих провідних міжнародних досліджень, зокрема з проблемами вимірювання стратифікації та мобільності в межах міжнародних порівнянь та національної специфіки стратифікації сучасних індустріальних суспільств, а також із можливостями використання емпіричних баз цих досліджень для навчального процесу та власних дослідницьких проєктів. Основними питаннями теоретичного характеру є проблеми зіставлення соціально-стра­тифікаційних структур суспільств, а також моделі міжгенераційної мобільності та соціальної мобільності людини впродовж життя, і відповідно, визначення, яким чином ці моделі мобільності розрізняються у суспільствах та змінюються із часом, що тісно пов’язано із проблемами вимірювання соціальної позиції людини у суспільстві. В міжнародній соціології дослідження стратифікації суспільств пройшли чотири етапи розвитку дослідницьких питань, моделей пояснення та удосконалення процедур вимірювання, які згодом стали основою дискусій щодо класових пояснень суспільної структури та суспільної динаміки, можливостей порівняння структурних характеристик різних суспільств світу. Найважливішими методологічними питаннями є процедури вимірювання показників професії, освіти, соціального статусу-

су, які мають бути зіставними в різних суспільствах і давати можливість перевіряти загальні та особливі для суспільств характеристики соціальної стратифікації. Важливим питанням є вимірювання процесів стратифікації та соціальної мобільності у посткомуністичних суспільствах із високою динамічністю процесів соціальної структуризації та перевизначенням соціально-статусних позицій, високою мобільністю професійної структури та соціальної престижності певних професій. З іншого боку, проблемою є зіставність даних щодо стратифікації посткомуністичних суспільств, які до останнього часу не були включені до єдиної методологічної дослідницької схеми, що внеможливило чітке порівняння соціальної стратифікації та мобільності різних поколінь.

Результати низки міжнародних порівняльних досліджень у країнах ЄС та СНД, що були сфокусовані на процесах міграції, міжнетничної взаємодії, інтеграції та конфліктів у країнах Європи, презентував **Ніколай Генев**, директор Інституту Східної Європи Вільного університету Берліна (Німеччина), в лекціях *“Порівняльні польові дослідження в соціальних науках: виклики та відповіді”*. Йшлося про особливості методології та методів якісного соціологічного дослідження соціальних процесів, застосування методу case-study та моніторингу подій (monitoring of the events) у міжнародних порівняннях, основні теоретичні та організаційні проблеми емпіричного порівняльного дослідження в суспільствах Європи з огляду на прояви та перспективи подолання “методологічного націоналізму”. Проблеми транскордонної міграції мають велике соціальне значення, оскільки саме процеси міграції між різними країнами створюють ускладнення багатоетнічного простору сучасних європейських суспільств, розмаїття міжкультурної комунікації; ці процеси є соціальним виміром та результатом об’єднання та розширення Європи. Транскордонна міграція — багатовимірний феномен, який є викликом “методологічному націоналізму” в соціологічному дослідженні сучасних суспільств, зокрема Європи, та монокаузального пояснення чинників і наслідків міграції, яка є за визначенням багатовимірною й різноспрямованою, і тому не може бути загальною пояснювальною схемою, яка б охоплювала всі проблеми, контексти й чинники. Були представлені результати проєктів із дослідження потоків трудової міграції з Вірменії та Грузії до Росії, а також міжнетнична інтеграція турецьких та подібних меншин в Україні, Болгарії, Молдові, Росії та Німеччині (результати останнього дослідження представлені у колективній монографії *“InterEthnic Integration in Five European Societies”* за редакцією Н.Генова (Berlin, 2008)). Якісна методологія порівняльного кроскультурного дослідження вможливило розкриття особливостей механізмів міжнетничної інтеграції, специфіки контекстів та способів соціальної взаємодії, оцінювання потенціалу толерантності та конфліктності відносин між різними етносами в досліджуваних країнах. За результатами аналізу спростовано кілька класичних положень щодо міжнетничної взаємодії, зокрема, виявилось, що немає значимої різниці між взаєминами з “великим суспільством” автохтонних (традиційних) та алохтонних (новоприбулих) меншин, що інтерпретація Чиказькою школою етнічної інтеграції як асиміляції не спрацьовує у досліджуваних випадках, що міжнетнична інтеграція є бажаною, але не неминучою, і наявна політика та стратегія розвитку цих відносин не розв’язує нагальних проблем національних меншин, а процеси самоорганізації радше призводять до виникнення й функціонування “паралельних суспільств”.

У лекціях на тему *“Глобальний капіталізм і трансформація державного соціалізму”* **Девід Лейн**, професор Емануель-коледжу університету Кембриджа (Велика Британія), запропонував обговорення основних наслідків глобальної економічної кризи для соціально-економічних систем країн колишнього Радянського Союзу, перспективи розвитку останніх у світовій системі глобальних ризиків та економічної кризи. Аналізуючи вплив світової економічної системи на суспільства державного соціалізму, професор Лейн досліджує процеси інтеграції посткомуністичних

суспільств у світову систему після 1989 року. За динамікою макроекономічних показників Д.Лейн доводить, що до 1989 року країни державного соціалізму мали велику економічну автономію від світової системи, інтеграція до якої після розпаду СРСР мала різні наслідки для цих країн за трьома основними типами: нові країни ЄС, європейські країни СНД та азійські країни СНД. Проте жодна із країн не ввійшла до світового економічного ядра, реалізуючи стратегії залежного розвитку і, в ліпшому разі, тяжуючи до світової економічної напівпериферії. Відповідно, і наслідки світової економічної кризи 2008–2009 років тим більше впливають на економічний розвиток країн, чим залежнішою є їхня економіка від іноземних інвестицій та кредитів, імпортно-експортних взаємодій та інтенсивності трудової міграції.

У дискусіях на “круглих столах” літньої сесії активну участь взяли **Крістіан Гертфер**, керівник кафедри політичних наук та міжнародних відносин університету Абердін (Велика Британія), **Сінтія Меравіліа**, співробітник кафедри соціальних досліджень університету Східного П'ємонта (Італія), **Юта Шерер**, голова експертної ради програм ReSET \ OSI (Париж), **Володимир Судаков**, завідувач кафедри теорії та історії соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Україна). Було розглянуто історичний, економічний та соціальний виміри розвитку та сучасних проблем європейських суспільств, обговорено місце та роль “нової Східної Європи” в цих процесах. Сфокусованість тематики сесії у поєднанні з нетрадиційним форматом проведення занять професорами школи, їхня участь у дискусіях, — усе це сприяло створенню плідної творчої атмосфери, аналітичного дискурсу та вдосконаленню критичного мислення учасників.

Спеціальним фокусом роботи школи стала низка групових дискусій під керівництвом академічних співдиректорів проекту **Ольги Куценко**, **Клер Вольяс** та координатора проекту **Світлани Бабенко**, що мали на меті обговорення концепції та принципів підготовки навчального посібника нової генерації “Соціологія нової Східної Європи”, який має ґрунтуватися на переосмисленні соціологічного концепту європейських суспільств і поєднувати результати порівняльних досліджень країн Європи, що не увійшли до складу ЄС. Такий посібник має включати навчальні матеріали, побудовані за модульною системою для полегшення застосування в окремих навчальних курсах із соціологічних дисциплін; посібник може бути оновлюваним веб-ресурсом (зокрема як напрям роботи та ресурс Європейської соціологічної асоціації з проблем викладання соціології в університетах Європи), а також виданням, доступним у різних університетах Європи й покликаним працювати на вдосконалення європейської соціологічної освіти.

За два тижні напруженої інтелектуальної праці та плідної комунікації учасників під час літньої сесії відбулося створення академічної мережі молодих науковців із нової Східної Європи та провідних учених з університетів ЄС, сформувалися творчі колективи, які почали працювати над навчальними матеріалами та аналітичними роботами за даними міжнародних порівняльних досліджень.

Наступну зустріч учасників проекту з теми “Порівняльні дослідження у вивченні європейських суспільств та викладанні соціології” заплановано на початок квітня 2010 року в Києві. У межах цієї зустрічі упродовж 4 днів будуть проведені майстер-класи з опрацювання даних порівняльних досліджень, дискусії за тематикою проекту за участю професорів програми, обговорення проектів аналітичних розробок до навчального посібника “Соціологія нової Східної Європи”, які готуються молодими науковцями та викладачами — учасниками 3-річного проекту.

Новітні та принципові наукові публікації з тематики сесії, які надіслали запрошені професори, утворили читанку до навчальних курсів, яка є доступною для всіх зацікавлених у бібліотеці факультету соціології Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Із повною програмою першої літньої сесії можна

ознайомитися на сайті проекту www.evd-reset.org. Цей сайт дає можливість взяти участь в обговоренні ідей проекту, навчальних програм із соціологічних дисциплін, застосування результатів міжнародних порівняльних досліджень у навчанні, викладанні та дослідженнях (робоча мова проекту – англійська). Запрошуємо до співпраці!

*ОЛЬГА КУЦЕНКО,
доктор соціологічних наук,
завідувач кафедри соціальних структур та соціальних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

*СВІТЛАНА БАБЕНКО,
кандидат соціологічних наук,
докторант кафедри соціальних структур та соціальних відносин
Київського національного університету імені Тараса Шевченка*